

Hein, Lorenz: Italianische Protestanten und ihr Einfluss auf die Reformationen in Polen während der beiden Jahrhunderte vor dem Sandomiren Konsens (1570). Leiden, E. J. Brill, 1974. 272 l.

A reformáció „jobb és bal szárnyának” irányzatai Lengyelországban termékeny talajra leltek, és a kezdeti korszak teológiai jelentőségének összefoglalását találjuk e műben. Pontosabban: az olasz protestánsok kritikai bemutatását és a sandomiri egyezményt megelőző két évtizedben gyakorolt hatásuk felmérését a lengyel reformációra. A lengyel protestánsok ugyanis általuk kerültek kapcsolatba az európai szellemtörténet jelentős személyiségeivel. Az erre vonatkozó egyháztörténeti dolgozatok nagy részével ellentétben a szerző az olaszok által kiváltott hitvitákat nem a humanizmus és az olasz reneszánsz kisugárzásaként értelmezi, hanem úgy tekinti, mint amelyek valójában az egyház igaz alakjáért folyó küzdelem jegyében lángoltak Svájcban, Lengyelországban és Erdélyben. Szerinte azért jelentősebb az olaszok hozzájárulása a lengyel reformációhoz a sandomiri consensus előtti időben, mivel a tanításuk még nem merevedett a szociniánus tanrendszerhez hasonlóvá.

A XVI. századi Lengyelországról rajzolt gazdasági, politikai és egyháztársadalmi kép egy jól sikerült fejezet. Területi egységekként veszi számba a hétmilliós létszámú országban a reformáció terjedésének körülményeit: a nemesség és az ország élén álló uralkodóház álláspontját, a porosz nagyhercegség szerepét, a lutheránus egyetemekre peregrináló diákok tevékenységét, a menekült cseh—morva testvérek helyzetét, akiket 1548-ban törvénnyel száműztek hazájukból.

A II. és V. fejezet Francesco Lismanini munkásságával, illetve ennek kiértékelésével foglalkozik. A krakkói humanisták körében szerzi műveltségét, I. Zsigmond Ágost (1544-től Litvánia nagyhercege, 1548-tól 1572-ig Lengyelország királya) befolyásos udvari papja; a svájci reformátorok társaságában dönt a katolikus egyházzal való szakítás mellett, Jan Laskival együtt az egységes lengyel nemzeti egyház létrehozását tűzi ki célul. Ökumenikus törekvésű, példamutató szolgálat jegyében kívánják újjászervezni az egyházat. 1560-ig Laski és Lismanini a lengyel reformáció két vezető teológusa.

Francesco Stancaro vázlatos életrajzát, lengyelországi tartózkodásainak idejét, hitvitáit, tanításának aprólékos ismertetését tartalmazza

a III. fejezet. A széki zsinaton való szereplésétől kezdve számos hazai vonatkozású egyháztörténeti adatot használ, újdonsággal azonban nem szolgál. Szerző is idézi Melanchton 1555. jan. 26-án kelt levelének egy mondatát, miszerint: „Nunc adest Polonicus concionator qui adfert eccelsiarum Polonicarum quaestiones ortas a Stancaró, qui nunc est in Walachia” (81—82.). Stancarónak a románokkal való kapcsolatát tényként fogadja el Šerban Papacostea is a *Moldova în epoca reformei* c. tanulmányában (Studii. Revistă de istorie. 1958. nr. 4, 60.). Stancarónak egy esetleges moldovai vagy havasalföldi útjára először Bogdan Petriceicu-Haşdeu hívta fel a figyelmet Melanchtonnak egy Camerarius-hoz írott levele idézetéből: „Stancarus abiit ad Valachos” (Istoria toleranței religioase în România. Edițiunea II, revăzută și adausă. București, 1868, 31.). Melanchton ezen értesülése helyesbítésre szorul, és nem alapozhatók rá következtetések. Stancarónak a Jézus közvetítő tisztéről szóló tanítása tárgyalásához mellékletben újraközli a „Summa Confessionis fidei Francisci Stancaró Mantuani (1570)”-ból a IV. szakaszt és az 1559. aug. 10-i pinczowi hitvallás szövegét.

A kislengyelországi református egyház szétforgácsolódása a Jan Laski halála utáni első esztendőkre esik, amikor megjelennek az itáliai antitrinitarizmus képviselői. Serveto és Matteo Gribaldi jelentőségének, valamint kapcsolatainak felmérésével a lengyelekre gyakorolt közvetett hatásukat ismerteti, mint például Petrus Gonesius esetében. Laelio Sozzini, Giorgio Biandrata, Giovanni Valentino Gentilis, Giovanni Paolo Alciati és az idős Bernardino Ochino lengyelországi tartózkodásával kapcsolatban közli irodalmi munkásságukat és antitrinitárius eszméik fokozatos térhódításának útját a lengyel protestánsok körében.

Az olasz protestánsok munkájának összefoglalásaképpen megállapítja, hogy Lengyelországban sajátos helyzetre került sor: mindenik felekezet ismételten arra kényszerült, hogy felülvizsgálja a krisztológiai alaptételeket és a központi dogmákat. Skolasztikai fogások helyett a „sola scriptura” érvényesítésével a „kritikai” teológia elindítóivá lettek, másrészt pedig az unitárius gondolatiság gazdagítóivá. Az ösegyházi hitvallások kutatásával formai és tartalmi változások keletkeztek az egyház fundamentumának értelmezésében. Míg ugyancsak e hitvallások alapján nyújtottak egymásnak kezét a lutheránusok, cseh—morva testvérek és reformátusok, amelynek az 1570-es Sandomiri Consensus a tanúsága. Továbbá a reformáció bal szárnyával a Róma elleni küzdelemben jutottak egységre.

Hermán M. János

Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion Könyvkiadó Bukarest. 1977, 175 l.

Már a könyv címe magába foglalja a mű egész mondanivalóját: a szavak fontosságának, értékének, megbecsülésének és átadásának szükségességét, amelyekkel elindulunk az anyanyelv ösvényein. Hiszen „már Balassi Bálintot is sebhelyes katonaként vette a karjába. Már vasszögekkel veretett Jézust síratott, hazának, jobbagynak sorsán kesergett, tatárjárást, törökdúlást átkozott. És nem volt egyetlen pihenő vasárnapja.”

Az a tény, hogy ezt a mondanivalót egy gyermeknevelés keretei közé ágyazza a szerző, azért lehetséges, mert amikor felmerül a kérdés: „Mit csináltál a rád bízott talentumokkal?” — erre „nincs más számonkérés: csak gyermekeink tekintetében”, ugyanis „ahány szóra váró gyermek: a jövőnek megannyi lámpása a meglódult időkben”.

Sütő művében nemcsak a gyermeknevelés példázata, a helyes elindulás hangsúlyozódik ki az anyanyelv birtoklásának útján, hanem „a meglódult idő” azon embereihez szól, akik „nyelvkárosultak”. Ezeknek ajánlja Sütő az „ortolingvisztikai klinikát”, hogy „utaltassa be magát gyógykezelés végett bizonyos Csokonai nevezetű poétához; vagy Berzsenyi tekintetes úrhoz; az utcának elején és végén vigyázkodó Vörösmartyhoz; Arany János világítótornyába Nagyszalontára; Petőfi tömegsírjába Fehéregyházára; József Attila jajkiáltásaiba; Kemény Zsigmond jégvermébe, vagy Ady tüzes katlanába; a hargitai Ábel szikra-feleléseibe”.

Mindez azért, hogy „nehogy egykoron szavainkban ravataloztasunk fel”, továbbá, mert „a nyelv nem csupán házi használatra tajkolt eszköz, nem csupán munkavezető jelrendszer és kereskedelmi rikkantás”, hanem sokkal több! Ez a többlet ott kezdődik, ahol pólyás korban az első szavak gyöngygyöngyögei kezdődnek, ahol egy „gyermek keze repdes szülői kéz után”, ahol anyanyelvének ösvényén elindulva testvérnelvek, testvérnépek humanumának közös tereiről küldi köszönő szavát. Egyszerűbben: hűség a bölcsőhöz, a szülőhöz, a szülőföldhöz, a névhez, az embertárshoz, a hazához és a néphez, amelyből született az ember; hűség az anyanyelvhez.

A szerző nagyszerűen érzékelteti a temetők sírfeliratainak „furcsaságait”, az esküvői meghívók „nyelvkárosultságát”, a szavak romlását.

Szüntelenül felébred az olvasóban a mű olvasása közben a kérdés, hogy Te, aki olvasod, „mit csináltál a rád bízott talentumokkal?” Az elszámolás méltó lesz-e Arany Jánoshoz vagy József Attilához? „Ha szavainak számát nézem: Arany János Nagyszalontán állítólag huszonhárom ezeret kapott; szegényebb házból József Attila majdnem ugyanannyit. El is számolt vele mindkettő becsületesen. Az utolsó névelőig. Azzal is, ami egyiknek a torkában rekedt, a másiknak a vérebe fulladt a vonatkerekek alatt. Engedjétek hozzám jönni a szavakat...” Ellenpélda erre Erasmus, aki „életében csak latinul, tehát világnyelven írt és beszélt, de utolsó szavaival lélegzet után kapkodva az anyanyelvéhez menekült; annak köntösében lépett Isten színe elé: Lieve God, mondta hát a derék rotterdami”. De „az ember életében — állapítja meg a szerző — nem az első és utolsó szavak a fontosak. Hanem amit közben mond el a világnak.”

A lelkész, aki nap mint nap a szavakkal sáfarkodik, a mű olvasása közben rádöbbenhet arra, hogy ő „mit csinált a rád bízott talentumokkal!”

Rezi Elek

Hanga, Vladimir: Mari leguitori ai lumii (A világ nagy törvényhozői). Editura științifică și enciclopedică. București, 1977. 290.

A mű szerzője, Vladimir Hanga az általános jogtörténet professzora. Értékes munkájában az emberi kultúra három jelentős korszaka-

kával foglalkozik, amelyek a világ három nagyjelentőségű személyiségéhez kapcsolódnak: Hammurabi, Justinianus és Napóleon. A szerző széles bepillantást enged az illető korszak gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és vallási életébe. Ezért a könyv „nemcsak a specialistákhoz szól, hanem mindenkihez, akiket érdekel a jogtörténet és a kulturális jelenség mint annak egyik részsajátossága”.

A könyv három fejezetre oszlik, melyet a három nagy törvényhozó neve jelöl.

Az I. fejezet tárgya Hammurabi törvénykönyve, valószínűleg J.e. 1760—1759-ből való; egy francia tudományos expedíció, a nagy orientalista J. de Morgan vezetésével fedezett fel 1897—1902 között, amidőn archeológiai kutatásokat végeztek a régi Susa város romjainál. A fejezetben Hammurabi személye, törvénykönyve keletkezésének körülményei és ismertetése mellett értékes vallástörténeti adatokkal is találkozunk. A mezopotámiai politeizmus — sumér, akkád, babilóniai és asszír istenek ismertetése — sem kerüli el a szerző figyelmét, úgyszintén a kulturális cselekmények és a templomok leírása sem.

A II. fejezet tárgya a Corpus Juris Civilis (Polgárjog törvénykönyve) néven ismert törvénygyűjtemény, amely Justinianus bizánci császárnak a római élet fenntartására tett intézkedései közé tartozik. A munkát a császár rendeletére egy tíz tagból álló közösség végezte el, Tribonianus jogtudós irányítása mellett. A kódexbe a római császári rendeletek, jogi döntések, bírói ítéletek, magánjogi szabályok hatalmas anyagát gyűjtötték egybe, amely meghatározta az európai jogfejlődést.

A fejezetből mindemellett kitűnik a bizánci birodalom rövid története Justinianusig, a császár valláspolitikája, az iskolák helyzete, valamint az a hatás, amelyet Justinianus gyakorolt életművével a bizánci és az európai életre. Így e rész az egyetemes egyháztörténelem elengedhetetlen tartozéka.

A III. fejezet tárgya Bonaparte Napóleon személyéhez kapcsolódó polgári, majd a büntető és kereskedelmi törvénykönyv ismertetésével foglalkozik. Napóleon élete, küzdelmei, a korabeli francia állapotok, valamint a napóleoni Polgári törvénykönyvhöz való viszonyulás a nagy államférfi halála után teszik értékessé ezt a fejezetet. Hú képet kapunk Napóleon valláspolitikájáról is, aki mint mindent, így a vallást is alárendelte politikai céljainak, eszköznek tekintette céljai megvalósítására. „Hogy megnyerjem Egyiptomban a muzulmánokat, muzulmánná lettem, hogy lecsillapítsam Vandeea-t, katolikus lettem, hogy magamhoz vonzzam az itáliai papokat, ultramontanista lettem; hogyha egy zsidó népet akarnál kormányozni, Salamon templomát kellene felépítened.”

A könyv értékességét domborítja ki a fejezetek végén található gazdag forrásirodalom, valamint a jegyzetek gazdagsága. Vladimir Hanga munkája hozzásegít ahhoz, hogy három korszak három nagy személyiségének jellegzetességeit és életművét tisztábban láthassuk.

Rezi Elek

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Anul 83

Nr. 3—4

1977

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Salut de sărbătoare	151
Republica, la a XXX-a aniversare	153

STUDII

Dr. János Erdő Ferenc Dávid și problema toleranței religioase	155
Dr. Géza Kathona Tezele teologice ale lui Ferenc Dávid din 1566	163
Lajos Kelemen Date privind istoria a cinci biserici-castele unitariene din Secuime	169
Attila T. Szabó, Lajos Kelemen în lumina unei amintiri personale	182
Dr. János Tulogdi Întîlnirile mele cu Lajos Kelemen	194
Dr. Károly Ürmösi Modestia științei	196

LUCRĂRI OMILETICE

Arthur J. Long „Să trăiți în mod demn de Domnul“	199
László Székely Între țărături pentru împărăția lui Dumnezeu	203
Libertate și slujire	206

253

Mózes Levente Nyitrai	
„Nu încetez să-mi exprim binecuvântarea pentru voi“	209
Dr. Dénes Szász, Sándor Kolcsár, Endre Májay, Dénes Jakab	
Scheme de predic	213
VIAȚA BISERICESCĂ	235
ȘTIRI BISERICEȘTI	244
RECENZII	249

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád
Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György András

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 83.

1977

Number 3—4.

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

We greet our holiday	151
The Republic is thirty years old	153

STUDIES

Francis Dávid and the problem of religious toleration, J. Erdő	155
The thesis of Francis Dávid from 1566, G. Kathona	163
Data to the history of five Unitarian church-castles in the Seklerland, L. Kelemen	169
Lajos Kelemen in the light of personal remembrance, A. T. Szabó	182
My meetings with Lajos Kelemen, J. Tulogdi	194
The modesty of knowledge, K. Úrmösi	196

SERMONS

„Lead a life worthy of the Lord“, A. J. Long	199
Between-banks for the Kingdom of God, L. Székely	203
Liberty and service, L. Székely	206
„I never cease to give thanks for you“, L. M. Nyitrai	209
Sermon-sketches: D. Szász, S. Kolcsár, E. Májay, D. Jakab	213

CHURCH LIFE	235

NEWS	244

BOOK REVIEWS	249

Redacție — Editorial Office
3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9, R.S. România, Tel. 146—09

I. P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca cd. 3016/1978

